

УДК 343.8

DOI 10.32755/sjlaw.2020.01.104

Кузнєцов О. О.,

старший викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки,
Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0002-1064-9116;

Пузиревський М. В.,

начальник кабінету кафедри тактико-спеціальної підготовки,
Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна
ORCID: 0000-0001-8835-3238;

Тагієв С. Р.,

доктор юридичних наук, заслужений юрист України,
завідувач кафедри кримінального,
кримінально-виконавчого права та кримінології,
Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна

ДІЯЛЬНІСТЬ ОРГАНІВ ПРОБАЦІЇ В КРАЇНАХ ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ: ДОСВІД КРАЇН СКАНДИНАВІЙ ЯК ПРИКЛАД ДЛЯ НАСЛІДУВАННЯ

У статті висвітлено важливість становлення служби пробації в Україні, оскільки розвиток цієї інституції наближає вітчизняне правове поле до «європейських стандартів». На сьогодні кримінально-правова та кримінально-виконавча політика України спрямована на економію репресії та широке застосування (там, де це можливо і доцільно) покарань, не пов'язаних із позбавленням волі, враховуючи те, що наслідки ув'язнення є негативними як для особистості засудженого, так і для самого суспільства. Досліджено, що у країнах Західної Європи, в тому числі країнах Скандинавського півострова, органи нагляду та пробації організовані в межах Міністерства юстиції. Офіцери пробації є державними службовцями. З метою встановлення контактів їм можуть допомагати добровільні наглядачі, особливо актуальним це є для малозаселених територій. Діяльність добровільних наглядачів координує служба пробації.

Ключові слова: служба пробації, виправлення, пробаційний нагляд та контроль, ресоціалізація, пенітенціарна служба, виконання покарань, країни Скандинавського півострова.

Постановка проблеми. Становлення України як демократичної, правової та соціальної держави зумовлює потребу вдосконалення державної політики у сфері виконання кримінальних покарань, орієнтації її на дотримання вимог міжнародних стандартів поведіння із засудженими.

Впродовж тривалого періоду в науці кримінально-виконавчого права розглядалася можливість упровадження у вітчизняну правову систему інституту пробації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Відсутність до недавнього часу в Україні цього стандартного, можна сказати типового елемента, без якого неможливо уявити будь-яку сучасну національну систему кримінальної юстиції, не могла не викликати увагу науковців та практиків. Цьому питанню приділяли велику увагу такі вітчизняні дослідники кримінально-виконавчого права, як: І.Г. Богатирьов [1], В.В. Дрижак [2], О.І. Богатирьова [3], І.В. Боднар [4], Т.А. Денисова [5], І.В. Іваньков [4], О.І. Іваньков [4], М.В. Романов [6], Д.В. Ягунов [7], І.С. Яковець [8], О.Б. Янчук [9] та ін.

Мета статті полягає в аналізі досвіду діяльності органів пробації в країнах Скандинавського півострова як прикладу для наслідування в процесі здійснення реформування вітчизняної правової системи виконання кримінальних покарань, не пов'язаних з позбавленням волі.

Виклад основного матеріалу. 5 лютого 2015 року питання впровадження пробації вийшло за межі наукових дискусій: на засіданні пленарної сесії Верховної Ради України за підсумками розгляду у другому читанні 230 голосами народних депутатів було прийнято у цілому Закон України «Про пробацію».

Слід наголосити, що покарання, не пов'язані з позбавленням волі, мають давню історію. Вони давно посіли певне місце в системі кримінального судочинства різних країн світу.

Тенденція щодо схиляння громадської думки в бік поширення застосування покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, почала складатися ще на початку ХХ ст., коли класичне кримінальне право було змушене пристосовуватися до потреб розвитку капіталістичних відносин [1, с. 119].

До цього моменту, в епоху Середньовіччя, кримінальне законодавство зосереджувало увагу на акті карального злочину, а не на особистості кримінального злочинця. Століттями кримінальне законодавство займалося репресіями, основною метою яких було залякування потенційного злочинця. Страх перед покаранням був метою покарання.

Наприкінці ХІХ ст. намітилась тенденція більш індивідуального підходу до покарання злочинців. Концепції «перевиховання», «ресоціалізації», «реабілітації», а також індивідуально

спрямовані превентивні заходи поступово визнаються метою покарання [1, с. 120].

На сучасному етапі, звернення погляду на альтернативні санкції знайшло своє відбиття в резолюціях, затверджених концепціями та рішеннями міжнародних симпозіумів та конгресів ООН з питань запобігання злочинності, поведження із засудженими, застосування альтернативних ув'язненню покарань. Саме одними з перших ці доктринальні аспекти виконання кримінальних покарань почали впроваджувати країни Західної Європи, зокрема, країни Скандинавського півострова.

Так, первинні форми пробаційної діяльності в Західній Європі з'явилися на початку XIX ст. Наприклад, у Нідерландах служба пробації почала діяти на основі християнської благодійності 1823 р. У Данії приватні організації почали активно допомагати звільненим з тюрем з 1850-х рр., а вже з 1905 р. з тюрем почали звільняти осіб на певних умовах проходження ними пробації, яку забезпечували такі організації. У Фінляндії прототип служби пробації вперше зафіксований у 1870 р. На волонтерських засадах представники приватних організацій допомагали засудженим у тюрмах і прагнули допомогти їм після звільнення. Вони намагалися змінити кримінальний світогляд своїх клієнтів через залучення останніх до релігії. У Британії подібні прорелігійні служби пробації з'явилися в 1876 р. [2, с. 61].

Загалом можна констатувати, що застосування пробації у країнах Європи розвивалось досить типово, проходячи через дві стадії:

1 – благодійні та релігійні організації залучали волонтерів до нагляду за колишніми та потенційними правопорушниками;

2 – поступова часткова заміна волонтерів професіоналами, а благодійних фондів – бюджетними та державними виконавчими організаціями [2, с. 63].

Лише в Бельгії, Великій Британії та Фінляндії професіоналізація пробації відбулася ще наприкінці XIX століття. У переважній більшості країн Європи це відбулося лише у другій половині XX століття. Наприклад, до 1961 року в Австрії була лише одна оплачувана посада офіцера пробації, а всю роботу виконували волонтери [2, с. 63–64].

Зростання злочинності в 1950–1980 роках досить швидко довело необхідність професійної підготовки та введення оплачуваних посад у цій галузі правоохоронної діяльності. В Норвегії пробація здійснювалася винятково волонтерами до 1980 року (спортивними та релігійними), в Італії до 1975, в Данії до 1973, у Чехословаччині до 1971, в Бельгії до 1964, на Мальті до 1961, в Португалії до 1956, у Люксембурзі до 1951, в Ірландії до 1950, в Німеччині до 1947 [2, с. 64].

Найбільш нерозвинутим вважається децентралізований інститут пробації в Іспанії, який і досі покладається на ініціативи місцевих волонтерів. Лише з 1995 року, після реформування системи покарань, держава почала запроваджувати програми пробації, починаючи із засуджених. Навіть сьогодні програми застосування альтернативних покарань та пенітенціарної соціальної допомоги реалізуються лише в Каталонії [2, с. 64].

Враховуючи вищезазначене, вважаємо за необхідне розглянути та дослідити досвід діяльності органів пробації країн Скандинавії, адже саме ці системи є найбільш доцільним прикладом до наслідування Україною.

Надалі раціональним, на нашу думку, є розгляд кожної з країн Скандинавського півострова окремо.

Служба пробації у Фінляндії

У 1870 році, з моменту створення Фінської тюремної асоціації, взяла свій початок робота по пробації та реабілітації. Вона була зосереджена на роботі в тюрмах та покращенні поганих тюремних умов. Реабілітація була направлена на допомогу неповнолітнім у пошуках роботи, житла та засобів існування. Осіб, яким надавалася допомога, не примушували її приймати. Загальна освіта і релігійне навчання вважались найкращими засобами «зцілення» звільнених ув'язнених. Робота проводилась в основному волонтерами з причини відсутності субсидій від общини. Асоціація фінансувалась членськими внесками, пожертвами церкви і приватних осіб [9, с. 109].

У 1931 році тюремна асоціація прийняла свої перші статутні правила – вступив в дію Декрет про нагляд за умовно звільненими ув'язненими, а в 1940 році був прийнятий Акт про неповнолітніх злочинців [9, с. 109].

У 1960 роках асоціація отримала назву Фінська асоціація пробації, а також були створені регіональні офіси по всій країні, які діяли під керівництвом центрального офісу. Діяльність повинна була проводитись у рамках соціальної роботи, а увага була спрямована на розвиток професійного підходу. Асоціація пробації в 1975 році була визнана законним органом. Діяльністю керував центральний офіс та рада директорів під наглядом тюремного департаменту міністерства юстиції. Діяльність асоціації пробації регулювалась Актом про організацію і фінансування роботи пробації, а також Декретом про асоціацію пробації. В 1982 році вступив у дію Акт про соціальне забезпечення. Згідно з цим Актом гуртожитки та будинки підтримки, якими керували районні або окружні офіси, перейшли під керівництво муніципалітетів разом з іншими соціальними службами. В 1996 році вступило в дію законодавство про громадські роботи, що дозволило скоротити кількість ув'язнених. Пізніше відповідальність за неповнолітніх правопорушників була включена до обов'язків асоціації [3, с. 109].

Після того, як громадські санкції стали обов'язком держави, була створена служба пробації, та асоціація пробації була ліквідована [9, с. 109].

Служба пробації є державною організацією в межах Міністерства юстиції. Щорічна асамблея та рада директорів є органами, які приймають рішення [9, с. 109].

Законодавчу базу становлять: Акт 135/2001 і Декрет 275/2001 про адміністрацію виконання покарань. Ці документи вступили в дію в 2001 році. Тюремний департамент був ліквідований, а замість нього створений департамент кримінальної політики в межах Міністерства юстиції [9, с. 110].

Сьогодні діяльністю служби пробації керує центральний офіс – Агенція з кримінальних покарань, яка складається з 19 окружних офісів і 11 місцевих відділів, які виконують громадські санкції [9, с. 112].

Служба пробації у Норвегії

В Осло в 1849 році була створена перша приватна асоціація з метою надання допомоги та піклування про звільнених ув'язнених. У період, який тривав до 1923 року, по всій країні були створені нові добровільні асоціації з цією ж метою [9, с. 110].

У 1923 році різні окремі асоціації сформували федеральну організацію, яка була уповноважена Міністерством юстиції наглядати за умовно звільненими особами та особами, які знаходяться під пробацією. В 1980 році відповідальність за нагляд за злочинцями взяв на себе центральний парламент шляхом створення Адміністрації тюрем і пробації – департаменту в межах Міністерства юстиції [9, с. 110].

Служба пробації Норвегії є державною організацією і перебуває в підпорядкуванні Міністерства юстиції та поліцейського управління. В кожному окрузі існує головний офіс та певна кількість районних офісів [9, с. 112].

Служба пробації в Норвегії є інтегрованим сегментом виправної системи, для якої головною метою є громадська безпека. Офіційним девізом Норвезької виправної системи є «Дійове вправлення – безпечне суспільство» [3, с. 159].

Законодавчою базою для служби є Кримінальний кодекс, Кримінально- процесуальний акт, тюремний Акт, Циркуляри, Інструкції по звинуваченню, загальний Кримінальний кодекс і тюремний Акт, тюремні статuti, циркуляри та інструкції, а також Королівський Декрет [9, с. 110].

Служба пробації у Швеції

Перше законодавче положення про нагляд за злочинцями в общині містилось в Акті про умовний вирок від 1918 року, який дозволяв звільнення від відбування тюремного ув'язнення до 1 року. Суди також були уповноважені вимагати досудовий рапорт, а також помішувати злочинця під нагляд особи, призначеної судом [9, с. 111].

Як зазначає відомий український вчений-пенітенціарій, доктор юридичних наук, юрист 2 класу, Богатирьова Ольга Іванівна – в законодавстві Швеції завжди позначалася тенденція до пом'якшення кримінальних покарань і розширення можливостей заміни тюремного ув'язнення покараннями без ізоляції від суспільства [3, с. 101].

У 1939 році Акт про умовний вирок дозволяв судам утримуватись від винесення вироку про умовне ув'язнення і виносити вирок тільки про нагляд в общині зі спеціальними умовами. В 1965 році оновлений Кримінальний кодекс містив положення

про два види умовних вироку. Перший з них існує і нині та називається умовний вирок. Він мав вигляд кримінального попередження і призначався для злочинців, які можуть виправитися. Іншим видом була пробація, яка дозволяла поміщати засудженого під нагляд офіцера пробації і вимагала від нього дотримання деяких умов [9, с. 111].

Саме з 1965 року пробація стала окремим видом покарання, а з 1974 року відбуваються нові пробаційні реформи з основною концепцією розвитку – життя без злочинів [3, с. 101].

У 1988 році була представлена пробація з умовами для лікування. Злочинець заключає угоду з судом про проходження лікування. Ця форма пробації передбачена для злочинців, чия злочинна поведінка прямо пов'язана із залежністю від наркотиків та алкоголю [9, с. 111].

У 1997 році інтенсивний нагляд, шляхом електронного моніторингу, був представлений як добровільна альтернатива тюремному ув'язненню до 3-х місяців [9, с. 111].

У 1998 році Кримінальний кодекс дозволив використовувати пробацію за умови виконання громадських робіт. З 1999 року умовний вирок може бути поєднаний з громадськими роботами. Служба пробації відповідальна лише за підготовку досудових звітів про придатність особи виконувати громадські роботи, за забезпечення особи робочим місцем і перевірку виконання громадських робіт згідно з планом [9, с. 111].

Служба тюрем і пробації Швеції підпорядкована Міністерству юстиції [9, с. 112].

Висновки. На сьогодні кримінальна політика України спрямована на економію репресії та широке застосування (там, де це можливо і доцільно) покарань, не пов'язаних із позбавленням волі, враховуючи те, що наслідки ув'язнення є негативними як для особистості засудженого, так і для самого суспільства. Саме таким шляхом йде більшість зарубіжних країн, в яких виконання альтернативних позбавленню волі видів покарань покладено на спеціалізовану державну службу, яка знаходиться поза поліцією та в'язницею – службу пробації.

Таким чином, узагальнюючи проведений нами аналіз зарубіжного досвіду, варто зазначити, що у країнах Західної Європи, в

тому числі країнах Скандинавського півострова, органи нагляду та пробації організовані в межах Міністерства юстиції. Офіцери пробації є державними службовцями. Але для встановлення контактів їм можуть допомагати добровільні наглядачі, особливо це стосується малозаселених територій. Діяльністю добровільних наглядачів керує служба пробації. Саме тому скандинавський вектор розвитку системи органів пробації є найбільш доцільним прикладом до наслідування Україною.

Список використаних джерел

1. Богатирьов І. Г., Звенигородський О. М., Іваньков І. В. та ін. Виконання покарання, не пов'язаних з позбавленням волі, та основи пробації: курс лекцій. Чернігів: Просвіта, 2007. 236 с.
2. Дрижак В. В., Чебоненко С. О. Робоча книга співробітника кримінально-виконавчої інспекції: навчальний посібник. Чернігів, 2006. 92 с.
3. Богатирьова О. І. Теоретико-прикладні засади впровадження пробації в Україні: монографія. Київ: Дакор, 2013. 368 с.
4. Боднар І. В., Іваньков І. В., Іваньков О. І. Окремі питання реформування служби пробації в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал: електронне наукове фахове видання*. 2018. № 5. С. 167–170.
5. Бадира В. А., Денисов С. Ф., Денисова Т. А. та ін. Кримінально-виконавче право: навчальний посібник. Видання друге, змінене і доповнене. Київ: Істина, 2010. 480 с.
6. Романов М. В. Конспект лекцій з кримінально-виконавчого права: курс лекцій. Харків: В-во Права Людини», 2015. 256 с.
7. Ягунов Д. В. Що стоїть на заваді створення служби пробації в Україні? (до питання про створення національної моделі пробації). *Актуальні проблеми європейської інтеграції: збірник статей з питань європейської інтеграції та права*. Випуск шостий. Одеса: Фенікс, 2011. С. 146–173.
8. Яковець І. С. Європейські підходи до вирішення питань виїзду суб'єктів пробації за кордон. *Теоретичні та практичні аспекти інституту пробації в Україні*: матеріали міжнародного круглого столу (м. Київ, 22 червня 2018 року). Київ: Національна академія прокуратури України, 2018. С. 151–154.
9. Пивовар Н. Г., Тимофеев С. О., Янчук О. Б. та ін. Практика виконання альтернативних покарань. *Інформаційний бюлетень № 3*. Київ: ДДУПВП, 2010. 143 с.

Kuznetsov O., Puzyrevskiy M., Tahiev S.

ACTIVITIES OF PROBATION IN WESTERN EUROPE: EXPERIENCE OF SCANDINAVIAN COUNTRIES AS AN EXAMPLE FOR IMPLEMENTATION

This article highlights the importance of the establishment of a probation service in Ukraine. Offences committed by citizens who, as a part of society, often provoked by certain circumstances. Persons who have not committed serious crimes and realized his guilt should not be isolated, and have the opportunity diligent work to correct their mistakes, on the other hand the environment for the offenders is a responsibility for them. An important factor in the probation service is an element of social rehabilitation of prisoners and reduce the economic burden on society.

Probation of Ukraine becoming closer to «European standards». Criminal policy in Ukraine is aimed at saving repression and widespread use (where feasible and appropriate) of punishments not related to imprisonment, given that the consequences of imprisonment are negative both for the person of the convict and for himself of society. It is in this way that the majority of foreign countries are in a country where alternative punishment execution is made by a specialized civil service, which is located outside the police and prison, a probation service.

Thus, summarizing our analysis of foreign experience, it is worth noting that in the countries of Western Europe, including the Scandinavian countries, supervisory and probation bodies are organizing within the Ministry of Justice. Probation officers are civil servants. But volunteers can help them to establish contacts, especially in less populated areas. The activity of voluntary supervisors is managing by the probation service. That is why the Scandinavian vector of the development of the probation bodies system is the most expedient example of imitation of Ukraine.

Key words: *probation, probation service, correction of convicts, probation supervision and control, re-socialization, penitentiary service, criminal-executive inspection, punishment execution.*

References

1. Bohatyrov, I. G., Zvenihorodskiy, O. M., Ivankov, I. V. (2007), *Execution of sentences not related to deprivation of liberty, and the basis of probation: a course of lectures*, Prosvita, Chernihiv.
2. Dryzhak, V. V. and Chebonenko, S. O. (2006), *Workbook of a Criminal Execution Inspectorate: manual*, Chernihiv.
3. Bohatyrova, O. I. (2013), *Theoretical and applied principles of introduction of probation in Ukraine: monograph*, Dakor, Kyiv.
4. Bodnar, I. V., Ivankov I. V., Ivankov, O. I. (2018), Separate issues of reforming the probation service in Ukraine, *Legal scientific electronic journal*, No. 5, pp. 167–170.
5. Badira, V. A, Denisov, S. F, Denisova, T. A. (2010), *Criminal law: second edition manual, modified and supplemented*, Istina, Kyiv.

6. Romanov, M. V. (2015), *Summary of lectures on Criminal-Executive Law: course of lectures*, Publishing human rights manufacturer LLC, Kharkiv.

7. Yahunov, D. V. (2011), “What hinders the creation of a probation service in Ukraine? (to the question of creating a national model of probation)”, *Actual problems of European integration. Collection of articles on European integration and law*, “Phoenix” Publishing House, Odessa, № 6, pp. 146–173.

8. Yakovets, I. S. (2018), “European approaches to the solution of issues of departure of subjects of probation abroad”, *Theoretical and practical aspects of the institute of probation in Ukraine: materials of the international round table (Kyiv, June 22, 2018)*, National Academy of Public Prosecutor of Ukraine, Kyiv, pp. 151–154.

9. Pivovar, N. G., Timofeev, S. O., Yanchuk, O. B. (2010), *Practice of alternative penalties*, Newsletter, DDUVV, Kyiv, No. 3.